

MIMRA

Medlemsblad for Lindås Sogelag

Nr. 4 Mars 1990 3. årg.

Innhald:

Årsmøte i sogelaget	side 2
Årsmelding for 1989	" 2
9. april	" 5
Bautaen på Alversund prestegard	" 6
"Bergens Kalveskinn" og litt til	" 6
Eit makabert yrke	" 9
Eit skipsforlis	" 11
Markerings av 50-årsminnet om 9. april 1940	" 16

LINDÅS SOGELAG

ÅRSMØTET VERT SØNDAG DEN 25.3.90 KL. 17.00

I GRENDAHUSET PÅ SØREIDET.

FOREDRAG AV SIGRID KALAND: FORTIDSMINNE I LINDÅS.

VANLEGE ÅRSMØTESAKER.

ÅRSMELDING 1989.

Etter årsmøtet på Søreidet den 12. mars 1989 har sogelaget hatt eit aktivt år. Det er halde 3 styremøte, og ein del arbeidsmøte i biletssamlinga. Sogelaget har og teke del i utgreiing om Bjørn West-museum i samarbeid med Bjørn West-klubben, Osterøy Museum og Masfjorden sogelag.

Styret har vore samansett slik:

Leiar	Jan B. Thorsheim
Nestleiar	Hulda Bjørnevoll
Skrivar	Arvid Årseth/Audun Kvamme
Kasserar	Olav Kvamme
Styremedl.	Harald Eide
Varamedl.	Audun Kvamme
Varamedl.	Svanhild Tofting

Til styremøta har og leiaren i redaksjonkomiteen for "MIMRA" vore kalla inn.

Redaksjonskomite for "MIMRA" har vore:

Ottar Styve
Arvid Hagesæter
Einar Helland

To nummer av bladet har kome ut.

VAL.

På val i år står: leiar, styremedlemene Harald Eide og Arvid Årseth, varamedlemer til styret, revisor og valnemnd.

NOKRE SAKER.

Den største og viktigaste saka for laget siste året var å skaffa arkivrom og magasin for ting. Lindås kommune har skaffa laget to slike rom. Sogelaget kan no ta i mot private arkiv og ting for trygg lagring. Romma er i same lokalet som det kommunale arkivet i DNC-bygget i Knarvik.

SKULESOGE FOR GAMLE ISDAL/GJERVIK SKULE.

Sogelaget har gjeve ut eit hefte om gamle Isdal/Gjervik skule. Heftet er skrive av Knut Mjøs, og inneholder heile soga til gamle-skulen. Trygve Mjøls har trykt det utan vederlag. Heftet er for sal, og kostar kr. 20.-

BILETSAMLINGA.

Fotosamlinga til laget har fått mye oppmerksomhet i år. Svein Hauge har stått for avfotograferinga. Han legg ned eit stort arbeid for sogelaget heilt utan vederlag. Laget arbeider med å registrera og teksta biletssamlinga. Hulda Bjørnevoll står for dette arbeidet.

ØKONOMI.

Laget sine inntekter har vore medlemspengar, gaver og tilskot frå Lindås kommune.

"KÅKEN".

Museet har også i år hatt bra vitjing. Ein har motteke bryllupssongar i original frå bryllupet til Ruth og Torvald Mjelde. Dei gifte seg i Knappen 7. november 1944, og Ruth Mjelde har gjeve songane til sogelaget.

REGISTRERING AV BJØRN WEST-TING.

Arbeidet starta opp i sumar av fylkeskonservatoren i Hordaland, og 12 dagar vart brukt +,,

dette . 138 ting er registrerte, men mykje står att.

Lindås kommune har løyvd pengar til registrering og restaurering.

Rapport frå arbeidet med Bjørn West-museum er ikkje avslutta.

LOKALHISTORISK MØTE.

Hordaland Sogelag hadde sitt lokalhistoriske møte 1989 på Dyrkolbotn Leirskule 9. og 10 september. Masfjorden Sogelag var tilskipar. Emna denne gongen var brosjyre, vegbok og bygdebok, lokalhistorie og reiseliv.

Lindås sogelag hadde to utsendingar.

Formannen i Lindås sogelag er også formann i Hordaland sogelag.

BUSSTUR-KULTURMINNE.

Styret i sogelaget var innbedne til å vera med på ein rundtur i kommunen for å sjå på dei ymse kulturminne som er. Turen var nyttig. Medlemer av kulturstyret og sogelaget fekk utveksla meininger og tankar.

AKTIVITETEN I LAGET.

Medlemstalet er 142. Aktiviteten i laget er god. "MIMRA" har skapt betre kontakt, noko som gjer at nye medlemer melder seg inn i laget.

GÅVER.

Laget har også i år fått ein del gåver. Liste over gjevarane kjem ein tilbake til.

Thorsheim, 10.3.90

Jan B. Thorsheim

VIL DU STØ SOGELAGET MED DITT MEDLEMSKAP?
DET KOSTAR LITE, MEN ER VIKTIG FOR LAGET SITT
ARBEID MED Å TA VARE PÅ FORTIDA.
MELD DEG PÅ TIL OLAV KVAMME, 5102 ALVERSUND.

9 APRIL

Den som opplevde 9. april 1940 gløymer det aldri. På kvar vår måte fekk me denne dagen brend inn i medvitnet. Det var dagen då framtidsvyer rasa i grus, då fedrelandet måtte stilla det støste kravet eit samfunn kan stilla til sine borgarar: Du skal gå i krig! Det var dagen då redsle stod å lesa i deira augo som hadde forlete alt dei åtte i byen og rømt til tryggare tilhøve. Det var første gongen me høyrdé skotveksling og eksplosjonar som hadde eit siktemål: Å drepa. Det var inngangen til vonløysa og til tusen spørsmål: Kor lenge vil dette vara? Vil det nokon gong ta slutt? Er det vår framtid som no vert forma? Var fridomsverket frå 1814 og 1905 berre eit mellomspel, ein overgang til noko som kanskje er verre enn noko vårt land har opplevd før?

Vonløysa snudde etter kvart til optimisme. Dette kan ikkje vara. Det gode må vinna denne gongen og. Her må stillast opp med makt. Makt og motstand. Amerika kan ikkje sitja i det uendelege og sjå på at eit land føre og hitt etter vert slukt opp av den tyske krigsmaskinen. Me sjølve må og kunna gjera noko. Saman må me gå i mot tyranniet. Det kostar. Men det må til.

Eit lite vers rønn i minnet. Fritt oversett lyder det slik:

Gud og soldaten høgt var verdsett
i fårestunda, ikkje før.
Men fåren er over, alt har seg retta,
Gud er gløymd, og soldaten sletta.

Om nokre dagar er det 50 år sidan den 9. april som me hugsar så godt. Lindås sogelag vil markera dagen på sin måte. Markera. Ikkje feira. Ei tre-dagars utstilling på Ostereidet skal

fortelja først og fremst dei unge kva som skjedde. Og gje påminning om at dette må ikkje få lov til å skje på nytt.
Siste utstillingsdagen skal forsvarsforeininga skipa lokallag i Nordhordland.
Der er ein samanheng her.

BAUTAEN PÅ ALVERSUND PRESTEGARD.

Olav Kvamme

Eit lite steinkast rett opp frå sjøen der prestenaustet og Tveitekaien ligg, står ein bautastein i ein steinsett ring. Plassen heiter Tveithella, ein liten flate nedanfor prestegarden. Steinen låg nede til i 1878, men segnet seier at den tidlegare hadde stått oppreist. Res.kap. J.E.Unger, som var sterkt historieinteressert, fekk atterreist bautaen og hogd inn denne innskrifta:

"1878 Reist Paany. G.E.Kierulf 1860,
T.V.Barth 1863, J.E.Unger 1871"

Dette er navnet på kapellanane og året dei tok til i teneste.

Steinen mäter 3,6 m. over bakken, er sverdforma og står i retning nord/aust med front ut mot skipsleia.

Kven som opphavleg reiste steinen, og kven dei ville æra, veit ingen i dag. Og "soga har gøynt kva ho visste".

"BERGENS KALVSKINN" OG LITT TIL.

Av Johan V. Littleskare

Under overskrifta "Skattkiste for Vestlands-historie" skriv Sissel Hamre Dagsland i Bergens Tidende den 23.1.90 om ei faksimileutgåve av "Bergens Kalvskinn", dette kostelege registeret over jordegods som tilhørde kyrkjene i Bergen Bispedøme rundt midten av 13-hundretalet. I art-

ikkelen vert det gjort greie for tidspunkt for skriving av dei ulike bokane, -for detaljrikdom opplysningar om den tids einingar for mål og vek verdisetjing, stadnavn og språkføring, -og ikkje minst lagnaden til sjølve "KALVSKINNET", korleis det vart utsett for "ildebrand", -at delar vart borte, at skriftet kom på utanlandsferd til Danmark, og endeleg til Riksarkivet i 1937. Retteleg ein interessant artikkel, spør du meg. Men kvifor er det ikkje med eit einaste ord nemnt at "Kalvskinnet" er prenta og gjeve ut tidlegare? Eit rimeleg godt leksikon kan fortelja at "Bergens Kalvskinn" er gjeve ut på Guldberg & DZWONOWSKI forlag i 1843 under redaksjon av den ikkje heilt ukjende historieprofessor P.A Munck.

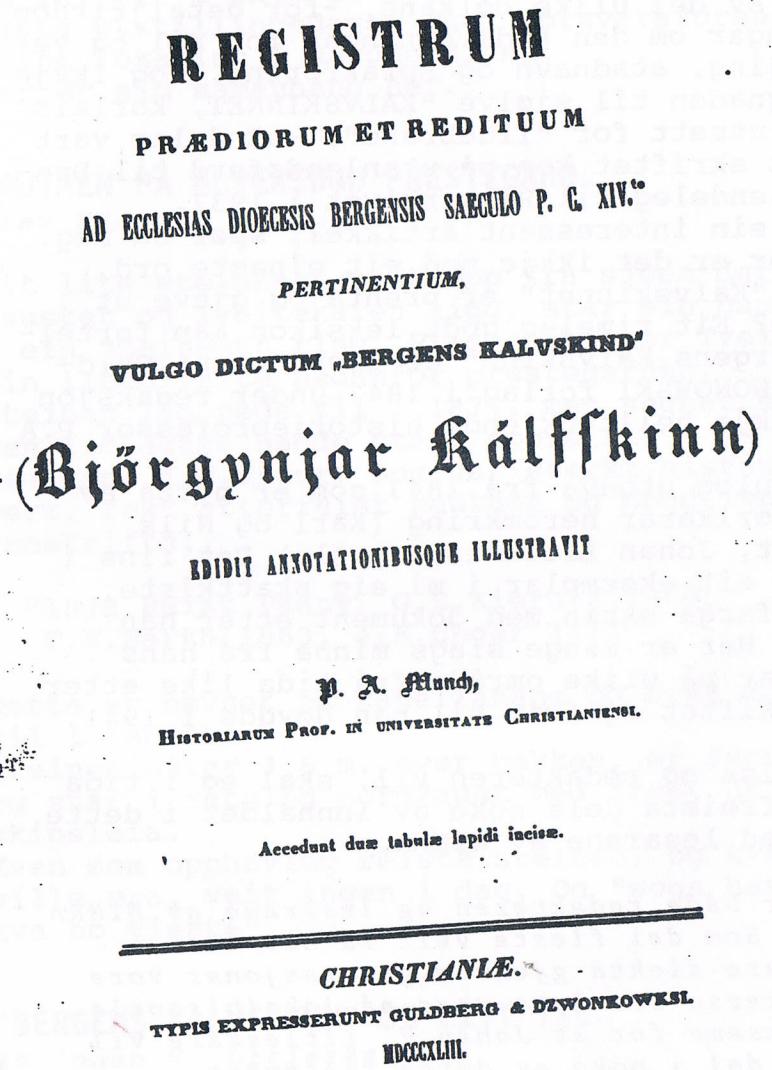
Det er truleg utgåva frå 1843 som er nytta av lokalhistorikarar heromkring (Karl og Nils Hjelmtveit, Johan Littleskare m.fl.) Det fins i alle høve eit eksemplar i mi eig skattkiste, -eit raudfarga skrin med dokument etter han bestefar. Her er mange slags minne frå hans aktivitetar på ulike område frå tida like etter århundreskiftet og fram til han døydde i 1941.

Dersom helsa og redaktøren vil, skal eg i tida som kjem freista dela noko av innhaldet i dette skrinet med lesarane av MIMRA.

Og det ser både redaktøren og lesarane av MIMRA fram til. Som dei fleste veit så har det i Littleskare-slekta gjennom generasjonar vore stor interesse for å ta vare på lokalhistoria. Me er takksame for at Johan V. Littleskare vil la oss få del i noko av dette tilfanget.

Side 1 i "Bjørgyndar Kalfskinn" er attgjeve på neste side (nedfotografert).

I Aschehoug og Gyldendals Store Norske Leksikon står å lesa at "Bergens Kalvskinn" er det elste jordregister som har vore teke vare på i Noreg. 50 blad eksisterar framleis, resten er borte.

EIT MAKABERT YRKE.

Ottar Styve

Kjelder: Norsk Kulturhistorie, Erling Eek Larsen
Åttegransking utført av Rasmus Lie.

Det er berre vel 40 år sidan folk vart dømde frå livet og avretta her i landet. Men vår tids avretting hadde lite til felles med bøddelen si gjerning i mellomalderen.

Det makabre bøddelyrket vart knytt saman med ein god del ovtru. Bøddelen var den siste som kom i kontakt med lovbrytaren, -den "uørlege" eller "uheiderlege", og med det vart lovbrytaren sin status ført over til bøddelen eller skarprettaren. Og ikkje berre han sjølv, men også familien hans og andre han kom i kontakt med fekk del i denne "smitten". Det kunne henda at ein som vart straffa med piskeslag for eit heller uskuldig brotsverk vart halden utanfor arbeids- og samfunnsliv. Ikkje for lovbrotet i seg sjølv, eller fordi han hadde vore straffa, men fordi han hadde blitt piska av bøddelen. Ved denne nærkontakten hadde han fått del i den ureinsle som bøddelen førde med seg frå dei store brotsmennene.

Skarprettaren fekk også andre gjeremål som andre "bra menneske" ikkje ville gjere. Forskjellige straffemetodar som pisking, lemlesting, brennmerking og liknande var ein del av yrket, men også utanforliggjande ting som det å avlive dyr og grave ned kadaver, renovasjonsarbeid, skorsteinsfeiing og å kastrere dyr var jobbar som låg til skarprettaren.

Ein dau hest var tabu, og måtte ikkje rørast av andre enn skarprettaren, for han var urein frå før. Når ein gamal hest skulle avlivast hende det at han fekk bind for augo og vart jaga utfor eit stup. På den måten slapp folk å ha noko med kadaveret å gjera. Berghamrar som ber navn som

Øykespranget, Marahedlo og liknande minner om
slike hendingar.

I heksebrenninga sin glansperiode (1500/1600-talet) var også denne avrettingsmetoden ein jobb for bøddelen. Døden på bålet hadde ikkje berre med ei grufull straff å gjera, men var like mykje for å få ei total utsletting av den syndefulle, og ei reinsing som berre elden kunne gjera.

Bøddelen hadde ei "grunnløn" frå almuen, og i tillegg ein "stykpris" for kvar jobb han gjorde. Dette offentlege "regulativet" vart fastsett i 1698 og varde omlag uendra fram til 1816:

For et hode med sverd å avhugge...10 riksdaler
For et hode med øks å avhugge..... 8 riksdaler
For en hånd eller fingrer å avhugge..... 4 riksdaler
For et hode eller hånd å sette på steile, for hver 2 riksd. tils.... 4 riksdaler
For en å henge..... 10 riksdaler
For en igjen av galgen å nedta.... 4 riksdaler
For en hel kropp å legg på steile eller hjul, og pelen å nedgrave og sette..... 7 riksdaler
For en å slå armer og ben i stykker på, og legge på steile.... 14 riksdaler
For en kropp å nedgrave i jorden 3 riksdaler
For en død kropp å utføre fra byen 2 riksdaler
For en å partere og legge på steile..... 12 riksdaler
For hvert knip med gloende tener. 2 riksdaler
For et brennmerke..... 4 riksdaler
For kagstryking..... 5 riksdaler
For en å piske av byen..... 7 riksdaler
For en å vise av byen eller herredet..... 4 riksdaler
For å brenne en kropp..... 10 riksdaler
For et navn å slå på galgen..... 2 riksdaler

Småverktøy som brennmerke, tener, økser o.l.
skulle skarprettaren halde seg sjølv.

Ei avretting skulle vera til "skrekk og advarsel og difor skulle den skje på offentleg stad med "almuen" til stades.

I 1643 var der ei avretting på futegarden på Valestrandsfossen. Det var "quindemennesket Ragnille" og dei to brørne "Nils på Nese" og "Knud i Etzdalen" (Eksingdal) som vart avretta og brende.

På garden Hanstveit budde Magne Olsen Hannistvedt, sjølveigande bonde og "skaffar", d.v.s. skysskaffar. Som skaffar hadde han plikt til å gjera kjend fo ålmenta om viktige ting, som t.d. avretting. Til avrettinga på Valestrandsfossen kom der lite folk frå Magne Hannistvedt sitt distrikt, og han laut bøta med 8 ort i sølv for å ha vore slapp i tenesta.

Magne Olsen Hannistvedt var min 7xtipp-oldefar.

EIT SKIPSFORLIS.

Ottar Styve.

Kjelder:Bergens Sjøfartsmuseum, Knut Geelmuyden og Einar Rongved.

Ror du på Hjelmåsvågen ein dag når sjøen er klar og fjorden blikkstille kan du, langs vestsida av Langholmen, på 4-5 meters djup få auga på ein skipskjøl og nokre spant. Det er restane av barken "Delta" som enda sine dagar her i 1921. Lat oss sjå litt på historia til dette skipet.

Båten vart bygd i stål ved Fevig Skipsbyggeri i Fevik, sørvest for Arendal, i 1891. Oppdragsgjevar var Carl Beck i Tvedstrand. Han gav barken navnet "ODD", men døypte den om til "IMACOS" i 1911.

Båten var 217 fot frå baug til akter, 33,8 fot breid, 18 fot djup, og var på 1091 br.t. Den hadde baugspyd og gallionsfigur. Det sermerkte ved gallionsfiguren var at det var ein mannsfigur. Det var sjeldan brukt.

Ein kan vel tenkja seg at barken var eit stolt syn under fulle segl.

I 1913 vart båten sold til O.A. Johannessen og Andr. Hannestad i Fredrikstad, som gav den navnet "DELTA".

I 1916 vart båten sold til A. Olsen Rød i Fredrikstad, og i 1918 til Peter Bronn i Kristiania (Oslo-navnet kom som kjent først i 1925).

Den 26. oktober 1920 gjekk "DELTA" ut frå Göteborg lasta med 498 standard trelast. Av dette låg 80 std. på dekk. Med 100 tonn sand til ballast skulle skuta liggja godt i sjøen. Kvar trelasta kom frå veit eg ikkje. Truleg var den teken ombord ein stad ved Østersjøen (Russland eller Finnland). Ferda skulle gå nordom Skottland og sørover rundt Afrika til Durban i Sør-Afrika. Mannskapet var på 15 mann.

Første veka gjekk reisa godt. Dei var då komne til "Fair Hill"-øy (Fair Isle nordaust for Orknøyane). Der tok vinden seg opp til storm frå vest-nordvest, og havet var opprørt. Under desse barske tilhøva låg barken og kryssa farvatnet mellom "North Rona" (N. Ronaldsey) på Orknøyane og Færøyane frå 2. til 9. november i håp om at vinden skulle roa seg. Men det motsette skjedde. Den 9. november hadde vinden auka til orkanaktig storm frå vest-sørvest, og havet var voldsomt opprørt. Barken hadde no drive austover mot Shetland. Dei 15 mennene ombord held skipsråd, og avgjorde at dei ville gå nordom Shetland for ikkje å driva i land der. Skuta held no av for vinden nordover til den 10. november kl. 10.00 om føremiddagen. Då sette dei

opp mot vinden att med kurs sørover. Ferda gjekk no snart sørover, snart mot nordvest, og dei nerma seg norskekysten.

Den 13. november kl. 17.00 fekk dei peiling av Utvær fyr i Solund i søraust. Dei prøvde no å sigla klar av Ytterøyane, men måtte snu og søkja nødhavn i ly av Ospøy i Solund. Her ankra dei opp kl. 21.30 om kvelden.

Dei fekk ut babord anker og 115 favnar kjetting. Men skuta svingde opp i vinden, og braut av kjettingen i klysset. Den stolte utesiglaren dreiv hjelpelaus mot land. Etter første grunnstøytinga fekk dei skuta flot att, men ho dreiv hjelpelaust vidare og grunnstøyte på nytt. Denne gongen så alvorleg at ho raskt rann full av vatn.

"DELTA" hadde havarert.

Firmaet "Geelmuyden Havaribyrå" var etablert i Bergen. Firmaeigaren, Ivar Geelmuyden, var tidlegare sjøkaptein, men måtte gje opp sjølivet grunna astma. Han skaffa seg fagbrev som dispansjør (autorisert takstmann for skip), og starta firmaet. Familien Geelmuyden hadde landeigedom på Hjelmås.

Det hadde også Aksel Plesner, ein slekting av Ivar Geelmuyden. Plesner hadde kjøpt eideomen der Hjelmås Teglverk låg nokre år før. Han bygde eit herskapshus og la ut park på eideomen. Aksel Plesner dreiv i skipsassuranse.

Det var Geelmuyden Havaribyrå saman med Aksel Plesner som hadde hand om vraket av "DELTA", og som fekk det slept inn på Hjelmåsvågen for opphogging.

Einar Rongved, no 88 år, var med på jobben med å få lasta frå "DELTA" i land. Han fortel:

"Skuta var i sørgeleg tilstand. Mastrene var vridd av som fyrstikker, og botnen var flerra av omlag frå midskips til akter. Dekkslasta var for det meste borte.

Ein av mannskapa som følgde med båten fortalte at dei hadde hoppa i land då båten stranda sis gongen. "Eg hadde aldri klart eit så langt hopp under normale tilhøve" sa han, "men kva klarar ein ikkje for å berga livet".

Lasta vart teken opp i Langholmen eller lasta opp på fartøy. Folk kom lange vegar i frå for å kjøpa trelast. Noko vart og brukta her i bygda. I ungdomshuset, som då var under bygging, er kvar einaste 3x8-tommars plank frå lasta på "DELTA". Liknande finn ein i ein del andre hus i bygda.

Då lasta og alt som kunne nyttast frå vraket var berga, låg restane der. Eit dykkarfirma frå Stavanger tok hand om resten. Dei plasserte dynamittladningar langs kjølen og tende lunta. Vraket vart fjerna frå overflata.

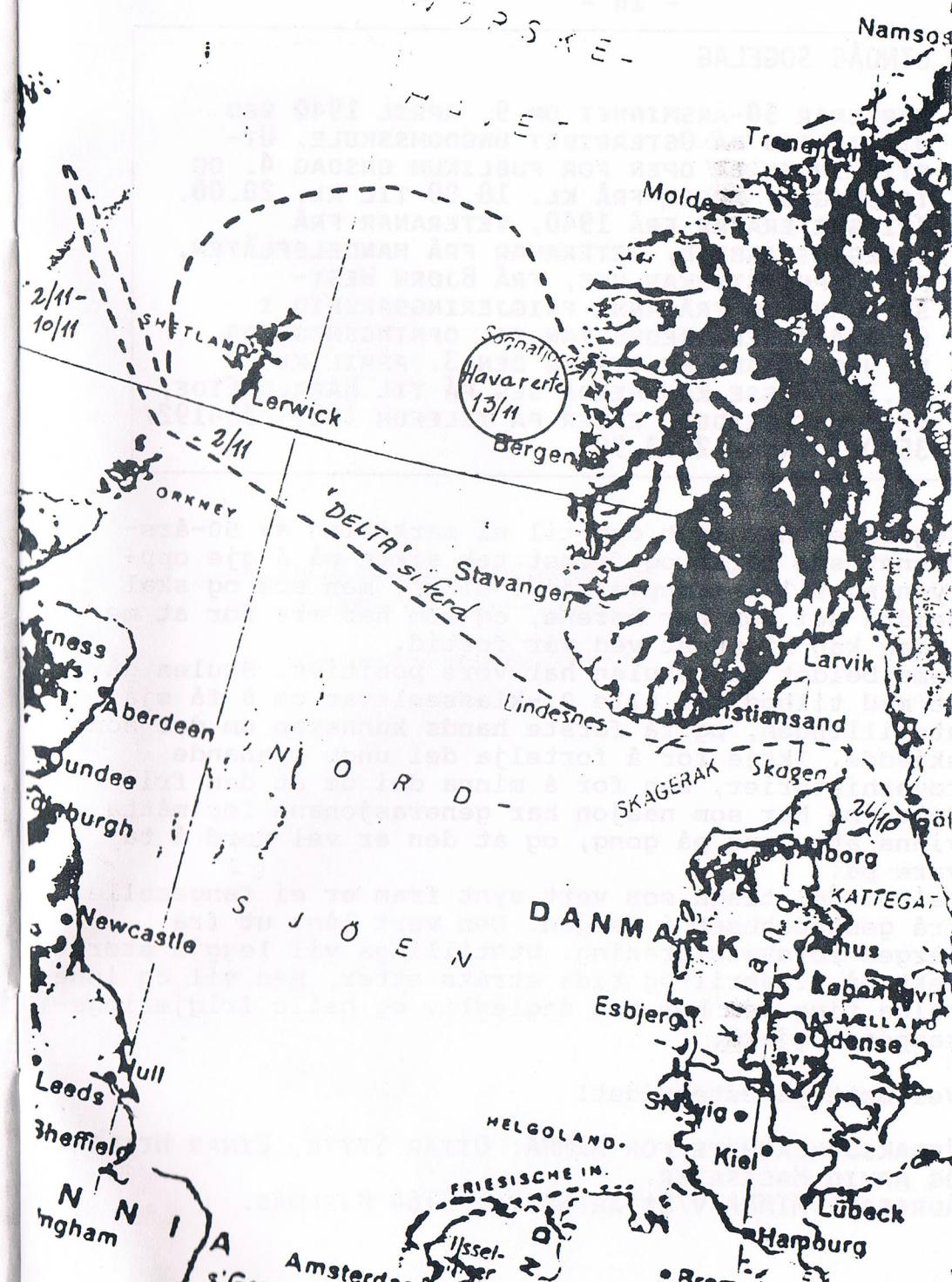
I Hjelmåsbygda finn ein enno minne om "DELTA" Dekksplankar som er nytta til naustgolv, jernkonstruksjonar av ymse slag og til ymse bruk, og andre ting. Ei jernplate frå skipssida vart under krigen brukt for å løyne ein illegal trykkerimaskin.

Gallionsfiguren stod lenge på familien Geelmuyden sin eigedom på Hjelmås, men er no på sjøfartsmuseet. Skipsklokka heng enno på Hjelmås. På den står det " dd" etter første navnet barken hadde. O'en er borte.

Ute på Langholmen står det kraftige boltar i fjellet, boltar som var nytta til å binda fast kjempa i under opphogginga. I dag står dei som gravmæle over den stolte skuta som fann sin kvilestad her.

"DELTA", f. 1891, d. 13.nov. 1920.

Dreg du ut på vågen ein dag, og fjorden er svartestill, kan du få auge på vraket. Send då ein tanke til 15 mann som drøynde seg på langferd til fjerne land, men som enda ferda på eit ublidt skjær på den norske vestkysten etter 2 veker med storm og orkan i Nordsjøen.

LINDÅS SOGELAG

MARKERAR 50-ÅRSMINNET OM 9. APRIL 1940 VED UTSTILLING PÅ ØSTEREIDET UNGDOMSSKULE. UTSTILLINGEN ER OPEN FOR PUBLIKUM ONSDAG 4. OG TORSDAG 5. APRIL FRÅ KL. 18.00 TIL KL. 20.00. KRIGSVETERANAR FRÅ 1940, VETERANAR FRÅ ILLEGALT ARBEID, VETERANAR FRÅ HANDELSFLÅTEN, FRÅ VEPNA STYRKAR UTE, FRÅ BJØRN WEST-STYRKANE OG FRÅ ANNA FRIGJERINGSARBEID I KRIGSAÅRA VERT BEDNE INN TIL OPNINGSHØGTIDA PÅ UNGDOMSSKULEN TYSDAG DEN 3. APRIL KL. 11.30. DESSE KAN MELDA SEG PÅ TIL HARALD EIDE, 5167 ØSTEREIDET, ELLER PÅ TELEFON (05) (354192/ 357021 INNAN 25.3.90..

Sogelaget har lagt opp til ei markering av 50-årsminnet som først og fremst tek sikte på å gje opplysning til den oppveksande slekt, men som og skal heidra dei som bar børene, og som har æra for at me i dag kan kjennast ved vår fortid.

Samarbeidet med skulen har vore positivt. Skulen går ut med tilbod til alle 9.-klassselevar om å få sjå utstillingen, og få første hands kunnskap om det som skjedde. IKKJE for å fortelja dei unge spanande røvarhistorier, men for å minna dei om at den fridomen me har som nasjon har generasjonane før måtta vinna att gong på gong, og at den er vel verd å ta vare på.

Mellom dei tinga som vert synt fram er ei fangeselle frå gestapohuset i Bergen. Den vert lånt ut frå Bergen forsvarsforening. Utstillinga vil leggja størst vekt på 9. april og tida straks etter, men vil og innehalda ting som har med daglegliv og heile frigjeringskampen å gjera.

Vel møtt på Østereidet!

REDAKSJONSKOMITE FOR MIMRA: OTTAR STYVE, EINAR HELLAND OG ARVID HAGESÆTER.
ADRESSE: MIMRA v/OTTAR STYVE, 5164 HJELMÅS.